

Medeniyet Hakkında

Prof. Dr. Ahmet Ağırakça

Her gün zaman biraz daha ilerledikçe "Medeniyet Problemi"nin önemi tarih yorumunda biraz daha artmaktadır. Çünkü her ne suretle olursa olsun, bütün tarih yorumu yapan akımların tümünde çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Hatta bütün düşünce akımları arasında müşterek bir husus teşkil etmektedir. Medeniyetçi tarih yorumu olan T o y n b e e'nin yorumunda "medeniyet problemi" bu düşünce akımının tümünü kapsayıp onun bütün yapısının örgü ve dokusunu tamamen kapsadığı gibi her türlü alan ve sınırı da ihtiva etmektedir. Şüphesiz tarihi toplumların oynadığı rolün son ürünleri medeniyet alanında oynadığı rolünün uzantısı ile ölçülür. Medeniyet alanındaki fonksiyon ve rolü eskiyi korumak ve onu yeni nesillere aktarmak veya yeniden buluş ve keşifler yapmak suretiyle olabilir. Bütün bunlar gözönünde bulundurulduktan sonra tavır ve hedef açısından değişiklikler arzedebilir.

Mesela İbn Haldun medenileşme konusunda kaçınılmaz bir hususa işaret ederek, daima bedevî unsurların şehirlerde yerleşmesinden sonra bir medenileşmenin meydana geldiğini ve bu dönemi de bir intikal ve gelişmelere göre ayak uydurma merhalesinin takip ettiğini ifade etmektedir. H e g e l ise, bu problemi düşünce dünyasında iki zıddın çatışmasından kaynaklanan kapsayıcı ve dinamik bir problem olarak görür. Bu da tam anlamıyla külli akim dünya medeniyetine ve kurumlarına ulaşması halinde meydana gelecek bir birleştirme merhalesine ulaşan merhaleler silsilesi içinde meydana gelmektedir. M a r k s'a gelince, o da zıtların çatışmasından meydana gelen medeniyet hareketinin dinamiğini olduğu gibi almaktadır. Ancak M a r k s, H e g e l'den aldığı bu anlayışı madde problemi, üretim araçları ve üretim araçlarının kullanıldığı alanlar hususunda dar bir çerçeve içinde sıkıştırıp bırakmaktadır. O, işte bu çerçeve içerisinde bütün faaliyetlerin ve üst düzeydeki medeniyet ürünlerinin fıskırdığı bir temel olarak veya bir alt yapı olarak görmektedir. Bu da ondan etkilenmiş, onun rengini almış, onun kanını taşıyan her türlü özelliklerinden oluşan bir medeniyet olarak bu alt yapı üzerinde yükselmektedir. Hatta bütün bu saydığımız özellikler ister hayatî prensipler, dinî alışkanlıklar veya duygusal çatışmalar, yahut da estetik ilişkiler olsun değişen bir şey olmaz. S p e n g l e r felsefesinden son derece etkilenmiş bulunan T o y n b e e 'ye gelince o da bunu, bölgesel bir etkiye olan tepki; coğrafî, beşerî, her türlü insan topluluklarının doğurduğu bir tepki olarak görmektedir. O zaman da medenî verilerin hacmi kemiyet ve tür açısından bu tepkinin kemiyet ve türüne son derece uymakta ve onun ölçülerine bir uygunluk sağlamaktadır.

Bu probleme Allah'ın Kitabı nasıl bakmakta ve bu hususta bize neyi söylemektedir? Medeniyet ve medenileşmek kelimeleri ilk dönemlerde Arapçada pek yaygın olmadığı gibi İslâmî fetihlerin akabinde de uzun yıllar bu kelime pek kullanılmamıştı. Fakat İ b n H a l d u n'un *Mukaddime*sinde ilk defa bu kelimeye dikkat

çektğini görüyoruz. Hatta bunun yerine bunun kullanılmasına ihtiyaç bırakmayan “**el-Umrânu’l-Beşerî = Beşerî Ümran**” tabirini kullanmaktadır. Bu da “**Beşerî medeniyet**” kavramının karşılığını veren bir ıstılahtır. Durum ne olursa olsun, son asırda medeniyet ıstılahı muhtelif anlamları ile doğu ile batı arasındaki kapsayıcı kültür alış-verişinden sonra tarih yorumları ve medeniyet araştırmaları alanında kendini tam anlamıyla ortaya koymuştur. Biz bunların dışında medeniyet problemini doğrudan doğruya ilgilendiren ve bunun bir kavram olarak ele alman değişik kelime ve müfredatı üzerinde durup *Kur’ân-ı Kerîm* açasından meseleyi değerlendirmek istiyoruz. Çünkü Kur’ân ilk indiği toplum olan Arap toplumunu muhatap alıp onların o gün yaygın olan ıstılah ve kavramlarıyla hitap etmiştir. Bunun için biz de *Kur’ân-ı Kerîm*’de kullanılan ve doğrudan doğruya medeniyet problemini ilgilendiren ve o günkü insana hitap eden ıstılahları anlatmaya çalışacağız.

İnsanlık varlığının temel taşı durumunda olan Hz. Adem’in yaratılışına tekrar dönmek suretiyle meseleyi ilk başlangıcından ele almamız mümkündür. Bu medeniyet fiilen devam ettiği ve tabii alem kitesinin karşısında durduğu müddetçe, sürekli etki ve tepkinin bulunması, her türlü gelişme karşısında tarihî olaylar devam ettiği sürece, bütün bunların Allah’ın emri ve önüne asla çıkılamayacak olan iradesi ile tecelli edip etmediği hususunda soru sormak hakkımız değil midir? İşte bundan dolayı da onun için Hz. Adem (a.s.)’in yaratılmasından evvel meydana gelen hadiseleri ve diğer yaratılan varlıkların heyetlerini öğrenmemiz yeni yaratılacak bu mahlûku karşılamaları ve onun emrine girmeleri hususunda daha önce nelerin yaratıldığını ele almamız ve bilmemiz gerekmektedir. Hatta dünyadaki bu varlıkların yaratılmasından evvel bile yer ile göklere Cenab-ı Allah’ın “İster itaat ederek, ister isteyerek veya istemeyerek geliniz.” denildiğinde “itaat ederek geldik dediler.” diye buyurmasıyla Hz. Â d e m (a.s.) ve onun nesli Cenab-ı Allah’ın yarattığı kâinat içerisindeki yaratma halkalarından bir halka ve ilahî emrin yaratma hususundaki isteklerindedir. Medeniyet verilerinin en kapsayıcı ve en geniş olanına herhangi bir ifrat ve tefrite girmeksizin kâinattaki hareketinde ona gerçek yapıyı ve verileri vermesi açasından en kapsayıcı ve en geniş olanına ulaşmak bizim hakkımız değil midir?

Kur’ân-ı Kerîm’deki medeniyet tarihi Hz. Adem’in yaratılmasından çok öncelerine dayanmaktadır. Cenab-ı Allah’ın maddi anlamıyla iradesinin ruh ve emrinin ulaştığı ve onunla kaynaştığı ettiği her türlü şeyi o varlığı kâinat içerisinde bir varlık veyahut da tabii sistemlerden bir sistem ve nizam veya ister bir bitki veya ister bir hayvan olsun ilk hayatın başlangıcına onu götüren yaratıklar olsun veyahut da insanı yaratması olsun bütün bunlar Cenab-ı Allah’ın iradesiyle gerçekteşen hususlardır. Kâinatta yaratılmış olan bu varlıklar aleminden sonra insanın yaratılması bu varlıkları tasarruf hususunda insanın Allah’ın halifesi olduğunu göstermektedir ki, *Kur’ân-ı Kerîm*’de birden çok yerde bu husus dile getirilmiş ve yeryüzünün imarı hususunda insana büyük yetki ve imkanlar verilmiştir. İnsanoğlu yeryüzüne indirildiği andan itibaren burada yapacağı her türlü faaliyet için gerekli alet ve araçları kendisi yüklenmiş, âlemin değiştirilmesi, bir halden bir hale sokulması ve geliştirilmesi hususunda karşılaşacağı her türlü temel meseleyi kendisi görüp buna sahip olmaktadır. Zira Cenab-ı Allah yaratmış olduğu bu en mükemmel varlık olan insanın zatına akıl, ruh, irade, çeşitli zevkler ve benzeri hususları da yerleştirmiştir. İki ayağı üzerinde yürümesi, ellerini rahatça ve serbestçe hareket ettirmesi, parmaklarını rahat oynatması ve bütün bunların yanı sıra Cenab-ı Allah’ın ona yeryüzünde birçok imkanlar tanıyıp kâinatı onun emrine vermesi ve bütün bu kâinattan gerektiği şekilde istifade ederek insanoğlunun medeniyet-teki mühim görevini ve onun mükemmel yönleriyle birlikte bunu yerine getirmesi hususunda en iyi şekilde ya-

ratılmış olması, onun Allah'ın diğer yaratıklarına üstünlüğünün yanısıra o kâinatın "efendi yarattığı" olarak yaratılmıştır.

Bütün kâinatın varedilmesi ve hayatın elverişli olduğu yeryüzünün yaratılması Hz. Âdem'in yaratılmasından ne kadar önce olduğunu ve bunun üzerinde ne kadar asırların geçtiğini Allah'tan başka bilen kimse yoktur. Ancak insan sun'u yani insanın yaptığı ve ortaya koyduğu ölçüler Cenab-ı Allah'ın yaratması karşısında son derece kısır ve sınırlı ölçülerdir. Biz burada kâinatın yaratılması ve varlığın oluşturulması hususunda herhangi bir kapsayıcı yorum getirecek değiliz. Aynı şekilde biz sonunda ve netice itibarıyla ciddi bilgi ve veriler ortaya koymayarak birtakım nazariyeler de ileriye sürecek değiliz. Bu bizim gücümüzün çok üstünde olan bir hadisedir. Ancak bu hususta ileriye atılacak her türlü metafizik görüşler Yunan filozoflarının büyük bir ekseriyetinin ve onlardan etkilenen İslâm filozoflarının da ortaya attıkları bazı görüşler tümüyle boş sayılacak ve işe yaramayacaktır anlamında değildir. Çünkü onlar bu konuda ömürlerini tüketmiş ve büyük gayretler sarf etmişlerdir. Bu da şu anda gördüğümüz ve var olan kâinatın meydana gelişi ile ilgili olarak herhangi bir bilimsel ve deneysel araştırmaların yapılmayacağı anlamına gelmediği gibi bunların yapılmasında ve bu hususta sarfedilecek gayretlerin bu muazzam kâinatın kanunları ve özellikleri hakkında bazı buluşları da fiilî olarak ortaya koyacağı bilinen ve kabul edilen bir husustur. Hatta *Kur'ân-ı Kerîm* onlarca ayet ile bu hususa teşvik edip kâinatın yaratılması ile ilgili olarak insanın düşünmesi gerektiğini söylemekte ve insanı bu hususta düşünceye çağırmaktadır. Bu da kâinatın başlangıcı hususunda bazı felsefî tasavvurları ortaya atmak, ilmî meseleleri sebep ve sonuçlarıyla değerlendirmek gibi hususlar olduğu bilinmekte ve bunlar kastedilmektedir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in bütün bu uzanıp giden zaman içerisinde yaratılış ameliyesinin uzantıları hakkında açıkladığı ve ortaya koyduğu hususlar bu kâinat ve varlık âlemi Cenâb-ı Allah'ın iradesiyle dinamik hareket içerisinde maziden istikbale doğru gelişen bir kâinat olduğunu açıklamaktadır.

"Göğü kendi ellerimizle (kudretimizle) yaptık. Ve Biz onu genişletmekteyiz. (Bu husustaki yaratmamıza devam etmekteyiz)" (ez-Zârîyât, 51/47).

Burada hedeflenen kâinatın bütünüyle yaratılması hususundaki hedef ile ve sürekli genişlemeye doğru dikkat çekilen bu husus mutlaka insanlık tarihinin hareketini ve insanın kâinattaki gidişatını etkilediği hususu mutlaka İslâmî düşünceye yansımıştır. Hatta bu gibi gelişme ve hadiselerin gelmesinden çok evvel *Kur'ân-ı Kerîm* meseleyi defalarca ilan etmiş ve çok yerde ifade buyurmuştur. Ve nihayet tekrar insanın hesaba çekileceği, hayatın sona erip beşerî tarihin mutlaka sonunun geleceği kesin gözüyle görülmekte ve hesap günü için bir hazırlık yapılması hususunda Cenab-ı Allah: "*O gün göğü kitapları dürer gibi toplarız.*" buyurarak bunun mutlaka bir gün değişik bir safhaya sokulacağı ve sürekli olan ilahî yaratma tarihinde yeni bir safhanın başlayacağı ifade edilmektedir. Aynı şekilde:

"İlk yaratmaya nasıl başladıysak onu yine öyle çevirir, yok ederiz. Üzerimize söz Biz bunu mutlaka yapacağız." (el-Enbiyâ, 21/104).

Kâinatın yaratılmasıyla ilgili olarak ve bilhassa yeryüzündeki hayatın yaşanabilir bir şekilde sokularak kâinatta yaratılan her türlü varlığın mahiyeti hakkında Kur'ân'ın ayet ve mütalaalarını ele aldığımızda insanın yaratılmasından sonra kendisine verilen görevi yerine getirip bu husustaki rolünü tam ve mükemmelce oynayabilmesi için gerekli olan zemin ve zamanın hazır olduktan sonra yaratıldığı ve insanoğlunun dünyada hayatını geçirmeye başladığı an ile daha evvelki yaratma devreleri arasında muazzam bir irtibat ve mükemmel bir intizamın olduğunu görmekteyiz. Gerçekten insanoğlu yeryüzünde faal bir medeni hayatı sürdürmesi ve Cenab-ı Allah'a bağlılık ve itaatini tam ve mükemmelce yapabilmesi, yeryüzünde bir sistem ve medeniyet oluşturması hususundaki yaratılış gayesini rahatça gerçekleştirebileceği bir ortam içinde yaratılmıştır:

“Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. (Bunları yaratırken) Arş'ı su üzerinde idi. (Allah bu kâinatı yarattı) Ki, hanginizin daha güzel iş yaptığınızı (O'na daha iyi itaat ettiğinizi) denesin.” (Hûd, 11/7).

“Rabbimiz O Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra arşa istiva etti (bütün oluş aleminin tahtına hükmetti.) Yaratma işi (ni) tedbir eder (mükemmelce yönetir) O'nun izni olmadan hiç kimse şefaahat edemez. İşte Rabbimiz Allah budur. O'na kulluk edin. Düşünmüyor musunuz?

“Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür. O yaratmaya başlar, sonra inanıp iyi ameller yapanlara adaletle karşılık vermek için yaratmayı tekrar eder. (Dönüp yeniden yaratır) İnkâr edenlere gelince, küfürlerinden dolayı onlara kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır.

Edindiğimiz tecrübe, deneyim ve karşı karşıya getirildiğimiz imtihanlar muvacehesinde bu ayetler ve benzeri birçok ayet gerek fert olarak gerekse toplum olarak bizden çalışma, çabalama, yeni buluşlar ve ilmî inkişaf istemektedir. Fakat “Belirli bir vakte kadar” diye sınırlandırılan ve bu vakitte sona erecek olan fırsat insanı hangi iş, hangi buluş ve inkişaf konusunda sorumlu tutmaktadır? Bu keyfî ve isteğe bağlı olan bir husus olmadığı gibi birbirleriyle bağlılığı olmayan parçalanmış bir cüzün durumunda da değildir. Aynı şekilde bu tamamen başboş, hiçbir sistemin sınırlandırmadığı ve hiç bir hedefin öngörmediği bir husus da değildir. İnsanın sorumlu tutulduğu bu iş ve çalışma gayret ve inkişaf daha evvel çizilmiş programlanmış bir kaynaktan fıskırmaktadır. Bütün bunlar mükemmel, kapsayıcı birer kaynaktan çıkmaktadırlar. Programlanmış, mükemmel ve sınırı kesinlikle belli olmayan dinamik bir gayeye doğru akan ve böyle bir sistemden kaynaklanan bir sorumluluktur. İşte bu gaye de: “Allah'a ibadettir.”

Biraz ileride ondan söz edeceğimiz kapsayıcı bu gayret ve çalışma Allah'a ibadet kavramı, “sadece ona ibadet etmek” maksadını taşıyan bir hedeftir. Bu hedef de gerek fert ve gerekse toplum açısından insanın sorumlu tutulduğu bir hedeftir. İnsan medeniyet ile ilgili bütün faaliyetlerini bu yönde yoğunlaştırarak ona doğru yol almaya çalışır. Kur'ân'ın ve dolayısıyla İslâmî düşüncenin bu hedefine karşılık pozitivist akımlar bunun dışında ve kendilerine has hedefler çizmektedirler. Bu hedeflerin de medeniyet hareketine götürücü he-

defler olduğu iddia edilmektedir. İşte bu pozitivist düşünce akımları bazen tamamıyla H e g e l'de olduğu gibi idealist hayallere dalarak sadece bu yöne saplanır. Bazen da tamamen bir tepki ile maddenin yorumu açısından meseleyi değerlendirerek M a r k s ve E n g e l s'te olduğu gibi sadece buna saplanıp kalmakta; yahut da tamamen aşırı ve bağnaz bir Hristiyanlık boyasıyla boyanarak kaçınılmaz bir akıf yoruma giren ve kendisini T o y n b e e düşüncesinde gösteren diğer bir anlayış ile temayüz etmekte ve bu yönleriyle İslâmî düşünce-den ayrılmaktadır. Bu düşünce akımlarının birincisi, devlet anlayışından hareket ederek bir birliği sağlayıcı unsurlar üzerinde durup tamamen medeniyetin çökertilmesine ve beşerî zulmün yeryüzünde yayılmasına götüren bir hedef olduğundan şüphe edilmeksizin kaçınılmaz bir düşmanlık politika ve felsefesi üzerinde görüşlerini teksif ederek insanları o yöne doğru sürüklemektedir.

İkinci görüşe gelince tarihî hareketin bir hedefi olarak işçi sınıfının diktatörlüğünü ilan edip bu hedefini gerçekleştirmek uğruna her türlü usûl ve yola başvurmaktan çekinmeyip bunu kaçınılmaz gören bir hedefe doğru insanları sürüklemekte ve üretim araçlarının el değiştirmesi hususunda gerekli uygulamayı ve infazı yapmak uğruna bütün gayretlerini sürdürerek, bununla da kendilerine karşı koyacak güçlerle müthiş bir çatışma ve katliama girişerek insanları bu düşünceye sürüklemektedir.

Üçüncüsüne gelince; o da büyük bir emel ve beklenti ile çağdaş Batı Medeniyetini çeşitli yamalama ve eklemelerle mantıkî olmayan usûllerle, başta Hristiyanlık olmak üzere dünyadaki diğer büyük dinlerden Yahudilik, Budizm ve İslâm gibi benzeri diğer dinler arasında bir irtibat kurup bunların ruhanî Hristiyanlık prensipleriyle bir araya getirme ve bunlardan bir sentez yapma eğilimindedir. T o y n b e e bu dinler arasında bir alaka kurmaya çalışırken İslâm dini hakkında dördüncü toplumcu dinî anlayış diye söz etmektedir. Ama aslında dinî prensipler ve tecrübe muvacehesinde tabii olarak çelişen birçok temel unsurlar olduğu halde bu prensiplerin tek bir kaynaktan alınmaya çalışılması ve bunun dışında herhangi bir kaynağa yönelmeyip sadece buna yönelerek bir birlik ve bağlantı kurma akide ve anlayışı ile temayüz etmektedir. Pozitivist akımların sanki geleceğinden şüphe edilmeyen bir şekilde tekidle üzerinde durduğu bu hedefler nelerdir? İşte bu tekidinde bizzat kendisi insanlık tarihinin hareketi ve medeniyetin gelişim safhalarının esasını teşkil eden dinamizm ile tam bir tezat içerisine düşmektedir. Diktatör-işçi sınıfının tek başına hâkim olup birliği sağlamasından sonra neler oluyor? İnsanlığın geçirdiği tecrübeler daima nazariyelerden çok daha güçlü, çok daha geniş, daha engin ve kapsamlıdır. Zira Tarihî Materyalist düşünce sınıf sınırları üzerinde bir teori olarak ikame edilip ve toplumun bu prensiplere uyması hususunda yaptığı katkılar, her türlü kişisel davranışlar ile insanın sahip olduğu özel duygu ve prensiplere son derece karşı bir cephe almaktadır. Arı ve karıncalar dünyasında görülen mükemmel bir çalışma, harcanan büyük gayretler ile inşa edilen toplumlarda olduğu kadarıyla bile bu düşünce akımının oluşturmak istediği toplumda bu nizam, verim ve sürekli üretim görülememektedir. Peki aynı şekilde insanlığın geçirmiş olduğu bu geniş, zengin, gayet oturaklı, çeşitli ve kapsayıcı tecrübeleri H e g e l f e l s e f e s i'nin öngördüğü içinde birliğin sağlandığı tek ve mümtaz bir ırk tarafından idare edilen, düşmanlık esasları üzerine kurulmuş, şovenist duygularla mücehhez bir dünya devletinin içine sıkıştırmak nasıl mümkün olur?

Bu pozitivist akımların bu anlayışlarıyla ortaya atıldıklarına bakıldığında her türlü karanlıklar içinde yüzen bulanık anlayışları, tuğyan ve isyanın, her türlü tenakuz ve gafletin olduğu görülmesine karşılık, *Kur'ân-ı Kerîm*'in kendi açık, birleştirici, son derece belirli hedefini ilan ederek faal verilerinin tümünü etrafında merkezleşen hedefini belirler. O hedef ki tek olan Allah'a boyun eğmek, onun hâkimiyetini tanımak, sadece onun emirlerine kulak asıp ona yönelmek. Bu hedefi bu şekilde belirledikten sonra mü'min ve muvahhid insan, sahip olduğu iman gücüyle tarih şeridi üzerinde büyük bir şevkle hareket edip şerefli insana itminan veren insanlığın bu mükemmel hedefler etrafında birleşmesini sağlayan prensiplere davet etmektedir.

Kur'ân'ın çizdiği hedef şudur: "Yeryüzünde fitne kalmayınca ve din (hüküm ve yönetim) Allah'ın oluncaya kadar (Allah düşmanlarıyla) çarpışınız." (el-Bakara, 2/193).

Ancak Kur'ânî mesaj bu hedefini belirlerken kapsayıcı kâinat kanunlarıyla ve uzak görüşlülüğü en mükemmel şekilde yansıtan ilahî nizamın gerektirdiği her türlü hükümle olan ilişkilerini, verilerini ve alışkanlıklarını bir araya getirip birleştirmeyi gözönünde bulundurur. En mühim olarak da bu ilahî sistemin insana kişisel özgürlüğü bağışlamasıyla diğerlerinden bir ayrıcalık kaydeder. Ancak insanoğlu bu hürriyetine kendi arzu ve isteği ile ulaşamamakta, Cenab-ı Allah'ın diğer yaratıklarıyla olan bir arada kaynaşma ve bu sistemin uygunluğuna muvafık olarak hareket etme sınırlılığı içerisinde bunu bahşetmektedir. İnsana verilen bu özgürlük onun yeryüzünün bir halifesi olarak kendisine bahşedilen diğer nimetlerden de fıskırıp kaynaklanmaktadır. Çünkü o yeryüzünün bir halifesi olduğu gibi, Cenab-ı Allah'ın diğer yaratıklarının da efendisi durumundadır. İşte bu da bütün kişisel, toplumsal ve medenî seviyelerde apayrı ve belirgin bir fark olarak ortaya çıkmaktadır ki bu da insanın kainattaki kanunlarla bizzat cedelleşip yarıştığı hususlarda sarfettiği o son derece çalkantılı faaliyetlerinin neticesinde kendi yaşayış ve gidişatıyla bir ahenk sağlıyor, bu kanunlarla son derece bir cedelleşme içerisine girip onlarla nefretleşip başlangıçtan sonuna kadar bir mücadele içerisine girer...

İnsan ister kişi isterse toplum olarak genellikle hürriyetinin kendi takdim ettiği ve ortaya koyduğu faaliyetleri açısından son derece sınırlı olduğunu unutmaktadır. Onun bazı hususlarda oynadığı rollerden veya hut da çizdiği hedeflerden hareket ederek bu hürriyetinin sınırsızlığını bir anda unutmaktadır. Fakat o bunun ötesinde ilahî sünnet ve kanunların onun gücünün çok çok üstünde olması ve gücünü aşması hususunda mahkûm olduğunu unutmaktadır. İlahî kanun ve sünnetler beşer gücünün çok üzerinde olduğu ve bu kanun ve sünnetler olmadan hiçbir hak ve adaletin, hiçbir kâinat sisteminin yürüyemeyeceği ve hiçbir beşeri gücün ve varlığın olamayacağı muhakkaktır. Yüce Allah'ın mutlak ilminin çizmiş olduğu hedeflerin onlarla yorumlanamayacağı son derece sınırlı ve kısıntılı yollar ile kâinat ve bütün yaratıkları yaratma hikmeti gerçekleşemez. Bütün kâinat ve içindekilerin yaratılma hikmeti insanlığı bu hedeflere doğru yine ilâhî iradenin sürüklediği ve bu iradeyi hiçbir güç ve kuvvetin durduramayacağı hususunda gerçekleşmektedir. Aşağıda kaydedeceğimiz ayetler işte bu ilahî sistemin görüş açısından en mükemmel şekilde bütün bu hususları dile getirdiğini rahatlıkla görmekteyiz:

“Göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez isteyerek veya istemeyerek Allah’a secde ederler. Gölgeleleri de sabah akşam (uzanıp kısalarak ona secde etmektedirler).” (er-Ra’d, 13/15).

“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları hak ile yarattık...” (el-Hicr, 15/85).61

“Göklerde ve yerde bulunan gerek canlılardan gerek meleklerden hepsi Allah’a secde ederler. Onlar asla (*Allah’a ibadet etmekten*) büyüklenmezler. (*Daima onun emrine boyun eğler*).” (en-Nahl, 16/49).

Şayet kâinat içerisindeki durumumuzu gözden geçirmek üzere şöyle azıcık da olsa bir seyretmeye çıkarsak Allah’ın yarattıklarından bir parça olmamız itibarıyla istesek de istemesek de hak, adalet ve kâinat kanunlarına boyun eğmek mecburiyetinde olduğumuzu göreceğiz. Varlığımızın geniş ve aynı zamanda sınırlı alanlarına bir göz attığımızda da doğmak zorunda olduğumuzu ve yine ölmek mecburiyetinde kalacağımızı da göreceğiz.

Bizler öldükten sonra da dirilmek konusunda da herhangi bir irade hürriyetimiz söz konusu olmadığı gibi dünya hayatımızda yaptığımız bütün amel ve davranışlarımızın hesabını verecek ve bu konuda sorguya çekildikten sonra bu son derece adil bir sorgulama neticesinde ya cennete veya cehenneme gönderilmemiz hususunda da irademiz geçerli değil ve kullanılmazdır. Dünya hayatımızda da şu veya bu coğrafi bölgede yaşama hususundaki ihtiyarımız söz konusu olmadığı gibi şu veya bu kabileden veya şu milletten veya öbüründen olmamız da zorunludur. Şu ırk veya öbüründen, şu renk veya öbür renkten olmamız da kendi irademiz dışında olduğu gibi hangisinden yaratılmışsak ona mecbur kılınmışızdır. Biyolojik ve duygusal yaşamımızın isteklerine de aynı şekilde boyun eğmemiz ve buna mecbur olduğumuzu bilmemiz gerekmektedir.

Duygusal tecrübelerimize de şöyle bir göz attığımızda, üzüntü veya sevinç, keder veya mutluluk, korku veya rahatlık, parçalanma, gruplara ayrılma veya bir arada bulunmamız konusunda da aynı hususlar söz konusudur. Şu veya bundan da öte kişisel özelliklerimizi taşımamız hususunda mecbur olduğumuzu özel çehre ve simaları taşımakta mecbur olduğumuzu ve diğer sahip olduğumuz şahsî her türlü yaratılış şeklinin de sahibi olarak bunların şöyle veya böyle değiştirilmesi hususunda bir irade ve seçiminin olamayacağını bilmekteyiz. İşte bütün bu mecburiyetler olmaksızın bu kaçınılmaz prensip ve özellikler olmadan hayat asıl özelliğini kaybeder ve manasından uzaklaşır. Bu mecburiyetler olmaksızın beşeriyet kaybolur. Kâinat kanunları içerisinde zıtlıklar ve zıtlaşmalar meydana gelir, o zaman da ezeli olan hak ve adalet değer ve prensipleri de gözden uzak kalır.

Özgürlüğümüzü kullanacağımız alanlar ise diğer yaratıklardan olan üstünlüğümüz ile ilgili kullanacağımız alanlardır. İşte bu Özgürlüğü kullandığımız alanlar son derece geniş noktalara kadar da ulaşabilmektedir. O noktalar da dünyada sahip olduğumuz bazı davranışlarla ilgili olan tavır ve durumumuzdur. Bunlar da haya-

ta sunduğumuz çeşitli ameller, hedef ve verilerimizden ibarettir. İşte bu özgürlük de insan, halklar, milletler ve medeniyetler için iki yol ayırımında gelip durmaktadır. Önümüze çıkacak bu iki yoldan birisi karşısında takınacağımız tavrımız, amellerimiz, bu hedeflerimizin kainatın kanunları ve hayatın sünnetlerine son derece uygun ve ahenk içerisinde olması gerekmektedir. İlahî prensiplere uygun olarak çok daha zengin ve yüce medeniyet düzeyine ulaşmak, çok daha kapsamlı bir beşeri birlik meydana getirmek, çok daha derin bir kişisel ve toplumsal mutluluk, yeryüzünde beşerî varlığın önemiyle son derece uygunluk arzeden dünya ve ahirete yönelik tavır ve davranışlarımızın olması yerekir. İşte bu yüce prensipler yeryüzünde mutlu bir medeniyet ve bütün beşerin ittifak ettiği bir gayeyi gerçekleştirme amacı olup, bütün dinlerin yeryüzünde uygulamaya ve gerçekleştirmeye çalıştığı hususlar olduğu gibi asıl İslâm'ın buna büyük ehemmiyet verdiği ve bunu insanlardan istediği herkesin bildiği bir gerçektir. İşte bu gerçek de bütün beşeriyet türüyle kendini değiştirip şunu hedef edinceye kadar devam edecektir. İşte o hedef de:

“Yeryüzünde fitne kalmayınca ve din ve hâkimiyet yalnız ve yalnız Allah'ın oluncaya kadar mücadele etmektir.”

Yahut da bütün bu tavır, ameller ve hedefler son derece parçalanmış olarak gelip bu duruma uygun olarak kainat kanunlarının ve hayat sünnetlerinin onunla perişan edilmiş, kendi iradesiyle tamamen kulak ardı edilmiş olarak yaşanır. İşte böyle darmadağın olmuş bir hedef ve amellerden oluşan darmadağın bir hayattan ancak son derece basit, sarsıntılı, parçalanmış ve yıkılmaya yüz tutmuş bir medeniyet şekli oluşabildiği gibi aynı şekilde birçok gruplara ayrılmış, birbirleriyle karşı karşıya gelen bir insanlık olmuştur. Paramparça olmuş toplumlar ayrıca mutsuz ve bedbaht kişilikler dünya içerisinde geçirilen son derece kötü, sefil bir hayat yaşarlar. Bu kötü hayatın ahirete yansımaları düşünmeyen ve kabul etmeyen insanın önündeki yerine getirmesi gereken görevi için gönderilmiş olmasına rağmen böyle bir rolü oynamaktan uzak durarak, tuğyan ve isyan edip bu görevini reddetmesi de ayrı bir tercihtir. İşte böyle bir hayat insanların birbirlerinden uzak düştüğü beşeriyetin parçalandığı her türlü isyan ve darmadağınlığın söz konusu olduğu bir toplum içinde bu pozitivist akımların oluşmasına gayret ettiği bir hayat ve toplum tarzıdır. Bu akımlar bütün kainatın ve beşer toplumunun buna sürüklenmesi için gayret etmektedir.

Bundan dolayı da Kur'ân, ümmetler, halklar ve medeniyetlerin rolleri konusundaki yorumunda kendine has olan tavrını bize sunmaktadır. Bu yorum insanlığın kainat kanunları ve bu kanunların içerisindeki sınırlandırılmış hükümleri çerçevesinde geçirmiş olduğu tecrübesine uygun olarak mükemmel bir kevnî gidişatın ölçüsüdür. Kur'ân bizi mükemmel bir insicam ve ahenk içerisinde yaşamaya davet ettiği gibi bize çalışkanlığın ruhunu, icat ve keşiflere doğru hareket edip bu konuda gayret etmeyi aşulamakta ve bütün hayat içindeki hedeflerimizi belirlerken bütün alışkanlıklarımızın yanısıra hayattaki verilerimizin Cenab-ı Allah'ın ilan ettiği o ulvi gayenin biricik kapsamı içerisinde olması gerektiğini ifade buyurmaktadır:

“Ben insanları ve cini ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım” mesajı karşısında biraz duraklayarak

İslâm'ın ibadet kavramının kapsayıcı temellerinin ana prensiplerini kavramamız ve gözden geçirmemiz gerekmektedir.